

La crònica fundacional catalana

El mausoleu de Ramon Berenguer III, construït en una nau del monestir de Ripoll el 1893. El comte enterrat a Ripoll és un dels protagonistes de la crònica redactada pels monjos del monestir.

El filòleg i historiador Stefano Maria Cingolani ha completat l'edició de les quatre versions de les 'Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó', escrites entre els anys 1180 i 1300. La crònica descriu com la història d'una nissaga es va transformant, a poc a poc, en la història d'un país, Catalunya.

La crònica catalana més antiga destinada a resseguir la història de la família comtal des dels seus orígens –el mític primer comte de Barcelona, Guifré de Rià, pare de Guifré I el Pelós– i a fixar l'autonomia física de la terra i la independència política de la dinastia, es va començar a escriure cap al 1180 al monestir de Ripoll.

Parlem del text conegut amb el títol *Gestes dels comtes de Barcelona*, escrit en llatí, i que es va ampliar tres vegades, sempre de forma anònima.

La segona versió és del 1268 i s'ha conservat només en català, traducció feta probablement a Sant Cugat.

La tercera, batejada amb el títol *Llibre dels reis*, inclou la segona versió de les *Gestes* en el cos d'una crònica més àmplia i complexa. Està redactada fora del monestir de Ripoll, entre el 1277 i 1280, probablement per un autor proper a la cort reial, i no influeix en la posterior redacció, i definitiva, de les *Gestes*.

El filòleg i historiador Stefano Maria Cingolani (Roma, 1956) acaba de completar en les Publicacions de la Universitat de València l'edició, engegada el 2008, de les tres primeres versions, al mateix temps que signa l'edició i la introducció de la darrera i definitiva, publicada per l'editorial Obrador Edèndum amb el títol *Gestes dels comtes de Barcelona i reis d'Aragó. Gesta comitum Barchinone et regum Aragoniae*. El text llatí s'acompanya de la versió catalana, realitzada i anotada per Robert Álvarez Masalis.

La quarta i definitiva versió s'enllestí entre l'octubre de 1299 i l'abril de 1300, després d'un procés de redacció iniciat el 1285.

L'obra culmina la tasca historiogràfica de Ripoll, tasca que el monestir havia encetat amb la redacció, a final del segle X, dels primers annals.

Quan l'abril de 1300 la redacció s'interromp definitivament, sembla, diu Cingolani, que damunt la crònica hagués caigut el teló que, en general, havia caigut damunt Ripoll com a centre de cultura i memòria. L'elecció de Santes Creus com a panteó reial va impedir que

a Ripoll es trobés inspiració i ànims per a continuar escrivint.

La versió definitiva és –considera Cingolani– l’obra més important composta entre la redacció de les cròniques de Desclot i de Muntaner, i l’última abans que el rei Pere III no encarregui la composició de la *Crònica general*, que en depèn.

El document configura la narració bàsica, pel que fa a les èpoques més antigues, de tota la historiografia catalana fins ben entrat el segle XIX.

L’hispanista francès Louis Barrau-Dihigo (Bordeus, 1876-París, 1931) va publicar l’any 1925, a l’Institut d’Estudis Catalans, el text d’aquesta versió definitiva de les *Gestes*, en un volum que també comptava amb la traducció catalana, a càrrec de Jaume Massó Torrents.

Cingolani pensa, però, que la nova edició d’Obrador Edèndum era necessària perquè Barrau no va respectar el llatí medieval del text, atès que interpretava com a errors de gramàtica el que s’allunyava de la llengua llatina clàssica, en ocasions a causa de la catalanització de la sintaxi.

Una funció doble. Com moltes cròniques medievals, la que neix a Ripoll va més enllà de la narració d’uns fets.

Per una banda, pertany a les que tenen com a finalitat sancionar el reconeixement de l’existència autònoma d’una terra, d’una entitat política i d’una família noble.

I per l’altra, marca un moment de definició de la memòria històrica que s’erigirà com a determinant amb vista al futur i a la composició de textos nous.

Així, les *Gestes* representen el primer i fonamental moment del procés de fixació de la memòria dinàstica dels comtes de Barcelona i de la seva consolidació en el poder.

És un procés que es caracteritza per una autonomia cada vegada més gran respecte als reis de França, amb la definitiva afirmació de la família dels comtes de Barcelona, i que es completa un cop assolit el tron d’Aragó.

També ens trobem al final del camí de definició de la terra, des de la nominació genèrica dels temps carolingis, i, de fet, mai institucionalitzada, de Marca Hispànica, passant per la divisió en diferents comtats, la seva parcial

RAFA GIL/ARXIU

Jaume I és criticat en les *Gestes dels comtes de Barcelona* pel biògraf del seu fill, Pere II, per haver dividit els reialmes: “D’un sol cop perjudicà tot el domini del seu regne”.

reunificació i, finalment, la concreció –conceptual, geogràfica i, després, administrativa més que política– cap a mitjan segle XII, del territori com a Catalunya, en tant que terra que parla la mateixa llengua i és de domini directe dels comtes de Barcelona.

La versió definitiva de les *Gestes* compta amb diversos redactors. El primer expressa fidelment la ideologia reial de la imitació i superació dels avantpassats i destaca la primacia del títol de comte de Barcelona respecte al

La versió llatina definitiva de les ‘Gestes’, l’ha publicada Obrador Edèndum

de rei d’Aragó, també en funció de la seva major antiguitat.

Aquesta declaració de primacia resulta evident de l’organització del text, que s’obre amb el primer avantpassat dels comtes de Barcelona i que tracta dels reis d’Aragó com a introducció a l’adquisició del reialme per part de Ramon Berenguer IV.

També destaca, diu Cingolani, per la manera com reporta les virtuts dels comtes reis respecte als reis d’Aragó, ja

que els comtes i comtes reis, al contrari dels reis d’Aragó, sempre són caracteritzats per ser nobles, adjectiu que apunta bé a l’antiguitat del llinatge bé a les virtuts per les quals es volia que destaqués el casal de Barcelona respecte al d’Aragó.

El segon redactor continua el text, entre els anys 1288 i 1291, afegint-hi el relat de la vida de Pere II. A diferència del primer redactor, que intervé sobretot per completar en molts llocs el text de la redacció de la segona versió, amb dates i comentaris, és un historiador de debò, i no senzillament el manipulador d’un text precedent.

Aquest monjo de Ripoll és dotat de personalitat pròpia com a historiador i com a escriptor. Passional i incisiu en el seu estil, la violència verbal contra els enemics –angevins i francesos– és extrema i crua.

El rei Pere havia estat excomunicat per la seva injusta invasió de Sicília, segons la visió papal i angevina, excomunió que encara pesava damunt el rei Alfons i la Corona d’Aragó. Però la poca credibilitat, en aquells anys, de la figura papal, tot i el respecte portat al càrrec de pastor de la cristiandat, resulta evident, diu Cingolani, per la manera com un monjo en desafia els decrets d’excomunió, el menyspreu pel rei d’Aragó, l’arbitrarietat de la invasió francesa del 1285, propagada com una croada contra els heretges catalans, defensant el monarca sense ni un sol moment de dubte.

Els redactors de la crònica, com és lògic, no podien sinó seguir els interessos del rei, actuar com a òrgan de propaganda, atesa la condició de panteó comtal del monestir de Ripoll.

Fervent admirador del rei Pere II, el redactor de la seva biografia introdueix judicis negatius sobre la divisió dels reialmes operada per Jaume I.

“D’un sol cop –escriu el monjo de Ripoll– perjudicà tot el domini del seu regne.”

Seria la primera vegada que apareix per escrit una crítica a la decisió de Jaume I de repartir les seves possessions, cosa que indica que va ser considerat un greuge, al seu temps, com també serà una de les crítiques a Jaume I més generalitzades entre els historiadors de totes les èpoques.

La biografia del rei Alfons II podria haver estat escrita pel mateix monjo que escriu la del pare, Pere el Gran, però Cingolani pensa més aviat que es tracta d’un altre autor.

Finalment, hi ha un darrer redactor que historia el regnat de Jaume II. La narració manté el to anticastellà, ara fins i tot agreujat, mentre que l’antifrançès desapareix gairebé del tot, sobretot atesa la bona opinió que s’havia guanyat Carles II de Nàpols al temps del seu empresonament i gràcies, també, a la seva voluntat d’arribar a la pau.

La redacció definitiva de les *Gestes* és conservada per quatre manuscrits. El més antic és el dipositat a la Biblioteca Nacional de França, a París. El segon, a la Biblioteca de Catalunya i els dos restants a la Biblioteca Nacional, de Madrid.

PRATS I CAMPS/ARXIU

El filòleg i historiador Stefano Maria Cingolani, doctor en filologia romànica per la Universitat La Sapienza de Roma, s’ha convertit en el més prolífic editor de textos medievals catalans.

Més edicions. L’edició crítica de la primera versió apareix també aquest octubre en les Publicacions de la Universitat de València, a càrrec de Stefano M. Cingolani, amb l’extens títol *Les Gesta comitum Barcinonensium (versió primitiva), la Brevis Historia i altres textos de Ripoll*. Les edicions crítiques de la traducció catalana de la segona versió i de la tercera versió, el *Llibre dels reis*, les va publicar Cingolani el 2008.

Aquestes tres edicions de Cingolani editades per la Universitat de València formen part dels primers títols de la col·lecció “Monuments d’Història de la Corona d’Aragó”. Cingolani hi publica aquest octubre un quart treball, *Els annals de la família rivipullense i les genealogies del Pallars-Ribagorça*.

Les sèries d’annals de la família *rivipullense* són les més antigues, entre els annals conservats, que es van redactar a Catalunya. Són una expansió de les taules pasquals, que ajudaven a fixar el dia de la Pasqua, i al marge de les quals s’anotaven esdeveniments importants.

En un segon moment, les notes es van independitzar de les taules i, finalment, incorporaren narracions de fets rellevants esdevinguts durant l’any.

L’edició inclou els Annals de Ripoll I i II, els de Roda, els de Tortosa i els de Marsella. Així mateix, s’hi inclou un conjunt de genealogies del Pallars-Ribagorça relatives a la família comtal i als bisbes d’aquest territori.

Lluís Bonada